

1323

Boig

(ALDC, VIII, 1891. Boig)

En aquest comentari ens ocupem de *boig* i la seva evolució semàntica, de *loco* i la seva variació formal, així com de les construccions sintagmàtiques.

L'enunciat designa 'el qui ha perdut la raó o la té greument pertorbada' (DCVB, DIEC). Els mots tradicionals per a aquest concepte eren *foll* i *orat*.

Foll (s. XII) 11 deriva de FÖLLEM 'bossa, sac de cuir inflat; manxa' (cf. cast. *fuella*), pron. *f[ɔ]ll*, com es dedueix per la rima amb *c[ɔ]ll* i resultats actuals amb un altre valor (per ex., *gos f[ɔ]ll* 'gos rabios', cf. PALDC, VI, mapa 917); cf. it. *folle*, fr. *fou/fol*, oc. *fòl*; en val. *foll* 'dement' apareix en lexicògrafs des de C. Ros (1739) ("lo espital dels folls", Ros, 1764) fins a Escrig (1851), però algun d'ells ja remarca el seu caràcter d'antic (Orellana, 1802 a). *Orat* prové del llat. *AURATUS 'tocat o ferit d'aire malsà', der. de AURA 'aire, vent lleuger', pres del gr. AURA, i també en el sentit de 'lleugeresa, inconstància', mot usat primer en la llengua literària i després en la llengua popular; *orat* apareix usat en val. en C. Ros, 1764 ("orat, se toma también per loco") i autors valencians posteriors, i en mallorquí desviat a 'salvatge' o 'esquerp'. Per a una àmplia doc. val. sobre *orat*, *foll* i *boig*, veg. Martines, 2012: 209-212.

Pel que fa a l'origen de *boig*, l'ètim sembla que és *BAUDIUS, d'origen incert, amb monoftongació de -AU- > [ɔ], diftong conservat en l'oc. *baug*, i canvi de -DJ- en [tʃ], com en GAUDIUM > *goig* (cf. mapa 1109); com a apel·latiu no es troba fins al s. XVII, però com a nom de persona, *Bog*, ja es documenta en un doc. de 1197 (DECat); la proposta de derivar el mot del llat. vg. *BALBIUS, var. de BALBUS 'quec, tartamut', origen de *balb*, *baub* 'que balbuceja', no és convincent. El primer significat de *boig* va ser el de 'beneit, curt d'enteniment', mantingut en part del bal. ("Bôtx, -xa. Benèyts", Figuera, 1840) i sobretot en val., amb doc. lexicogràfica des de C. Ros (1770) fins a Martí Gadea (1915). Com a var. de *boig*, destaca *boit* 44, que s'ha format a partir del pl. *boits* (cf. mapa 1201), i *motxales* 187 ("que no està bé del perol"), var. de *botxales*, per equivalència acústica B = M i addició d'un suf. cast. (com el de *rubiales*). El cast. *loco* (< *LAUCU, com el port. i gall. *louco*) ha penetrat parcialment en bal. ("Lôco, -ca. Fâlto de judici, fâtuo, insensât. Inconsiderâd, qui ôbra sense reflexió", Figuera, 1840) i ha arrelat força en val., on es documenta des de Lamarca, 1842 (Escrig, 1851, al costat de *loco*, registra una falsa valencianització *loch*); var.: *l[ɔ]co*, *l[o]co*, *l[ɔ]co* 25, amb les formes palatalitzades *ll[ɔ]co* 93, 94, 102, 106, 108, 115, 118, 125, 130-132, *ll[o]co* 87, 93, *ll[ɔ]co* 100, i els dim. *loquet* 176 i *lloquet* 134; a notar els der. *locando* 84, *loqueria* 89 i *loqueiar* 'anar-se'n del cap' 89. Segueixen una pila de mots i unitats sintagmàtiques que giren entorn de l'eufemisme com ha passat en altres llengües (llat. *insanus*, pròpiament 'malalt, malsà', *delirare*,

pròpiament 'sortir del solc'; it. *pazzo*, des de 'malalt', etc.); en algun cas poden mantenir el valor de 'beneit, ximple'. Com a unitats lèxiques s'han enregistrat *dement* 181 (< DEMENTEM); *pertorbat* 26, part. de *pertorbar* 'provocar confusió mental' (< PERTŪRBĀRE); *destorbat* 18, 151, part. de *destorbar* 'obrar amb irreflexió' (< DĪSTŪRBĀRE); *trastocat* 64, 99, part. de *trastocar* 'trastornar el cap, l'enteniment'; *trastornat* 174, 181, part. de *trastornar* 'girar dalt a baix, alterar el bon funcionament' (s. XVII); *eixeibrat* 'que obra sense cervell' (s. XIX) 18 (< *EXCEREBRATUS 'privat de cervell', der. del llat. CERĒBRUM 'cervell'); alg. *maco* 85 ← logudorès i campidanès *makku* 'boig'; relacionats amb 'curtor d'enteniment': *beneit* 78, 82 < *beneit* (< BĒNĒDĪCTUS), amb anteposició de l'accent, com en *reia* > *reia*, etc., amb canvi semàntic des de 'bondados, bon jan, infeliç'; *bambo* 'babau' 84; *pu* (< *pur* < PŪRUS) 'curt d'enteniment' 73; els castellanismes *bobo* 70, 184 (< BALBUS 'quec'); *tonto* 82, 184, d'origen expressiu; *cabota* 82, der. de 'cap gros, caparrut'; *guillat* 95, part. de *guillar* 'fugir', de l'argot murriesc; *volat* 125, part. de *volar* 'sortir dels límits de la racionalitat' (cf. "lo cervell li vola", s. XV); *sonat* 84, part. de *sonar*, potser des de 'ser anomenat públicament en sentit pejoratiu'; *xalat* 114 (< cast. *chalado*, de l'argot gitano); *llunat* 89 (absent del DCVB) 'a estones assenyat, a estones boig', sota la influència de la lluna, com *llunàtic*; *perdut* 148, des de 'desorientat, que s'ha desviat del camí'; *varilla* 151, de motivació desconeguda.

Les unitats sintagmàtiques o fraseològiques estan en relació amb aquests semes: a) 'mal funcionament del cervell' centrat en aquest mot: *tocat del cervell* 119; o b) 'mal funcionament del cap' o un sinònim: *tocat del cap* 20, 66, 102, 107, *té el cap grillat* 148, *dèbil del cap* 131, *barrenat del cap* 137 o *mig barrenat* 131 o *barrenat* 137 (< cast. *barrenado* 'loco'), *no va bé del cap* 53, *no està gaire bé del cap* 53, *no està bé del cap* 132, 170, *se'n va del cap* 159, *se'n va des cap* 78, *fet malbé del cap* 64; *tocat des bolet* 70, *tocat del coco* 63, *desmarxat de la cabeçola* 163, *no està bé de la testerola* 167, *faltat* 146; o amb un ús metafòric: *tocat de l'ala* 63 o, simplement, *tocat* 77; *no hi és tot* 26, 50, *no carbura bé* 148, *no li carbura bé la catalina* 148, *no volta prou rodó* 63; *una mica virat* 50, *girat* 85.

Diacrònicament, *foll* i/o *orat* formaven un primer estrat per a 'boig, dement' (figuren en els lexicògrafs des de Resa, 1555 [1929]), als quals va succeir *loco* en val. i bal., i *boig* a la resta del domini partint del significat de 'ximple', mantingut en una part del bal.

Pertanyen al corpus normatiu *boig*, *foll*, *orat*, *dement*, *tocat del cap*, *tocat*, des del DG₁, 1932; *tocat de l'ala*, *tocat del bolet*, *sonat* (pop.), des del DIEC₂, 2007.